Р Е Ц Е Н З И Я

от доц. д-р Светослава Николова Съева,

Югозападен университет „Неофит Рилски“, гр. Благоевград

на дисертационен труд на тема:

„ЕЗИК В ПРОСТРАНСТВОТО:

СИНТАКТИЧНИ И СЕМАНТИЧНИ ОСОБЕНОСТИ“

за присъждане на образователната и научна степен „доктор” в професионално направление 2.1. Филология (Български език – Синтаксис)

Докторант: Мая Филипова Йосифова

Научен ръководител: доц. д-р Атанас Росенов Атанасов

Рецензията е изготвена съгласно Заповед РД-38-80/23.02.2026 г. на Ректора на Софийския университет „Св. Климент Охридски“ и на основание решение на научното жури.

1. Общо представяне на процедурата и докторанта

Процедурата и депозираните от докторанта документи са съобразени със Закона за развитието на академичния състав в Република България (ЗРАСРБ), Правилника за прилагане на ЗРАСРБ и Правилника за условията и реда за придобиване на научни степени и заемане на академични длъжности в Софийския университет „Св. Климент Охридски“. Постигнати са минималните национални изисквания за присъждане на образователната и научна степен „доктор“.

От автобиографията на кандидата става виден интереса му към областта на българския жестов език (БЖЕ) през последните години. Първото документирано свидетелство за това датира от 2021 г. и е издадено или от Съюза на глухите в България, или от образователен център „Яника“.

Активността на докторанта е отчетена и чрез участието му в проектна дейност, съответно през 2022 г. и 2025 г.

Мая Йосифова е докторант в катедра „Български език“ при Факултета по славянски филологии на СУ „Св. Климент Охридски“ от 01.02.2022 г. Преди това тя се обучава в магистърска степен „Лингвистика – езикова система и речеви практики“ в периода 01.10.2017 г. – 20.09.2021 г., която може да се приеме за естествено продължение на бакалавърската ѝ степен по „Българска филология“, осъществена от 10.09.2006 г. – 10.09.2012 г. Всички изброени образователно-квалификационни степени са реализирани в посочените по-горе катедра и факултет на СУ „Св. Климент Охридски“.

В професионално отношение докторантът декларира три години стаж като „преподавател по български език като чужд“ в Националната музикална академия „Проф. Панчо Владигеров“, считано от 01.10.2022 г.

2. Актуалност на тематиката

Докторант Мая Йосифова е насочила изследователските си усилия в сферата на БЖЕ чрез теренно проучване. Както докторантът сам заявява: „изследванията върху БЖЕ имат значение не само за лингвистиката, но и за социалното признаване на жестовия език като реално съществуващ и пълноценен начин на комуникация.“ (стр. 9). Дадено явление не се детерминира като съществуващо в зависимост от неговата валидация. Областта на БЖЕ предоставя необятни възможности за анализ и открития, свързани с особеностите на езика на глухите българи. Получените находки могат да се съпоставят с вече известните факти за останалите жестови езици, с което да се обогати световният фонд от езиковото богатство на жестовите езици.

Крайната цел на научната дейност е постигането на по-високо качество на живот на нейните адресати. В този смисъл предприетите изследователски действия от докторант Йосифова са навременни и кореспондират с настоящите потребности както в научната и образователната сфера, така и с потребностите на хората със слухови нарушения в България.

3. Представяне на труда и оценка на неговото съдържание

Дисертационната разработка е в общ обем от 260 стандартни компютърни страници, като основния текст е разположен на 242 от тях. В структурно отношение дисертацията се състои от увод, пет глави, заключение, приноси, публикации по темата на дисертацията, библиография и едно приложение. За онагледяване са използвани три таблици, девет фигури, 13 „примера“, представляващи набор от снимки. Под названието

„фигури“ авторът е включил (и) снимков материал. В тази връзка е желателно да се прецизира наименованието на материалите, използвани за онагледяване.

Обектът, предметът, хипотезата, целта и задачите на изследването са формулирани коректно. Въпреки че първата задача на автора е: „1. Да се съберат емпирични данни от жестовата продукция в условия на естествена, спонтанна комуникация;„ (стр. 8 от дисертацията) и въпреки че в заключението си докторантът твърди, че: „Изследването на жестовите езици представлява специфичен и методологично предизвикателен процес, при който към момента за най-надежден подход се приема анализът на езика в неговата реална, спонтанна употреба.“ (стр. 239), той отчита факта, че такава не може да се постигне в условията на изкуствено създадена комуникативна среда, вкл. наличието на камери и трети лица, които я документират: „Същевременно се отчита, че използваният жестов език може да не отразява напълно естествената езикова продукция поради влиянието на изследователската ситуация, включително присъствието на видеокамери, повече участници и чуващ изследовател. – стр. 14 от автореферата). Следователно поставената първа задача, в частта ù: „в условия на естествена, спонтанна комуникация“, не е възможно да бъде постигната чрез методите, използвани в настоящото изследване.

Забелязва се плахост при формулировката на целта: „Целта на изследването е да се опита да очертае ролята на ...“ (стр. 7).

В първа глава се представя анализа на автора по отношение на основните принципи на теренната методология при жестовия език. Докторантът разглежда поетапно общността на Глухите хора, ЖЕ, есенциалните подходи и водещите принципи при изследване на ЖЕ, като навлиза в детайли при представянето на теренната работа, включително етичните норми, информираното съгласие на изследваните лица и др. Факт е, че анонимността на участниците, при този тип изследвания, няма как да бъде запазена. В последните параграфи от първа глава докторантът представя теоретичните и методологичните основи, на които полага своята изследователска дейност.

Втора глава съдържа основните понятия в жестовата фонология, развитие на фонологичния модел, както и основни концепции на морфологичната организация при жестовите езици. В тази част от разработката докторантът проследява прехода от фонологично към морфологично и синтактично ниво на жестовия език.

Трета глава представя една от заявените от докторанта области на афинитет, а именно типологията на глаголите в жестовите езици. Представянето е оформено чрез

няколко раздела, в които се дава превес на определен аспект от темата. В таблица 2 са представени детайли в тази насока. Изложението е много подробно, като авторът започва от преглед на чуждестранните достижения в тази насока и преминава към анализ и класификация на глаголите в БЖЕ.

Четвърта глава съдържа анализ на пространството като фактор и основно поле на действие при жестовите езици. И тук подадените примери под формата на снимки са категоризирани като „фигури“. Замисълът на бележката под линия №32 е останал незреализиран, тъй като параметрите за ориентация в текста на дисертацията са останали непопълнени (стр. 120).

В анализа на докторанта присъстват разработки на водещи учени в областта на синтаксиса и семантиката на жестовите езици като Уилям Стоки, Адам Шембри, Уенди Сандлър, Киърси Коримър, Улрике Зешан и др. Не се откриват имената на други изявени на световната сцена учени, в двете разработвани от докторанта области, като: Дебра Арънс, Филип Шленкър, Джонатан Ламбъртън, Кеико Сагара и др.

Пета глава съдържа собственото изследване на автора и представя теоретичния модел и анотационната методология на изследването. На фиг. 8 авторът представя концептуалния модел на пространствения синтаксис в БЖЕ (стр. 151-153), като отчита и възможните ограничения на рамката „пространствен синтаксис“. В таблица 3 са представени в детайли и категориите, означенията и обясненията (стр. 165-168). Пета глава, както всяка от предходните четири глави, завършва с авторско обобщение на представеното съдържание.

Въпреки наличието на богат избор от литературни източници по темата на чужди езици, в частта „Библиография“ авторът се позовава на сравнително малко на брой литературни източници (102), основната част от която са издадени отдавна,. Откриват се и несъответствия, като например:

- Дублиране на източници: Трудът на Едуард Клима и Урсула Белуджи: „Bellugi, Klima 1979: Bellugi, U., Klima, E. S. The Signs of Language. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1979.“ е написан два пъти в литературната справка: веднъж с първи автор „Bellugi“ и втори път с първи автор „Klima“.
- Изписване на източник само в списъка с литературата, без той да е използван за позоваване в текста, например:

1. Бояджиев, Куцаров, Пенчев 1999: Бояджиев, Т., Куцаров, И., Пенчев, Й. български език. София: ИК „Петър Берон“, 1999.;
2. Grimshaw 1990: Grimshaw, J. Argument Structure. Cambridge, MA: MIT Press, 1990.;
3. Gullamani et al. 2020: Gulamani, S., Marshall, C. R., & Morgan, G. The challenges of viewpoint taking when learning a sign language: Data from the "Frog Story" in British Language. – In: Second Language Research, 38(1).;
4. Haegeman 1994: Haegeman, L. An Introduction to Government and Binding Theory. Oxford: Blackwell, 1994;
5. Halliday 1978: Halliday, M. A. K. Language as social semiotic: The social interpretation of language and meaning. London: Edward Arnold, 1978;
6. Sáfár, Kimmelman 2015: Sáfár, A., V. Kimmelman. Weak hand holds in two sign languages and two genres. Sign Language &– In: Linguistics, 2015, 18(2), 205–237;
7. Rutkowski 2017: Rutkowski, P. Different Faces of Sign Language Research [Różne oblicza badań nad językami migowymi] (Vol. 2). Warsaw: Faculty of Polish Studies, University of Warsaw.

- Два случая на предполагаеми некоректни заемки на литературни източници от чужди трудове. Първият източник е: „Johnston 2019b: Johnston, T. Auslan corpus annotation and the role of corpora in sign language linguistics. In R. Pfau, M. Steinbach, & B. Woll (Eds.), The Oxford Handbook of Sign Languages. Oxford University Press“, където индикатор "b" няма аргументация, тъй като липсва друг източник от същата година на същия автор, обозначен с "a". Посоченият автор е цитиран по същия некоректен начин и в текста на дисертацията, освен в литературната справка, което затвърждава впечатлението за некоректно използване на данните.

  Сходна е ситуацията с втори литературен източник: „Kimmelman 2018a: Kimmelman V. Basic argument structure in Russian Sign Language. Glossa 3(1):116“, където индикатор "a" няма аргументация, тъй като липсва друг източник от същата година на същия автор.
- Съдържанието на два от основно използваните от автора литературни източници е с почти идентично съдържание: „Лозанова 2015: Лозанова, Сл. Семиотични аспекти на вербално-жестовия билингвизъм при деца с увреден слух. Автореферат на дисертация. НБУ, 2015.“ и „Лозанова 2023: Лозанова, Сл. Семиотични аспекти на бимодалния билингвизъм. Анализ на българския жестов език. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски", 2023.“

Частта „Приложения“ съдържа само едно приложение, чиято функция остава неаргументирана. В последната колона, описана в приложението, озаглавена „Използвани съкращения“, е представено съкращението на съответния национален словесен език. Посочените абревиатури на жестовите езици са общоизвестни и никъде в текста на дисертацията няма препратка към Приложение 1. Докторантът е обявил в началото на дисертацията използваните от него съкращения в текста на разработката (точка 3, стр. 5), което е досатъчно.

4. Приноси

От описаните от докторанта приноси, базирани на дисертационната му разработка, за такива могат да се признаят шест от общо деветте, а именно: №1, частично приемане на принос №5, приноси №6, №7, №8 и №9. Те представляват брой, който е достатъчен, за да обоснове качествата на извършената научна дейност и да категоризира дисертационния труд като такъв с реален принос към науката и практиката в областта. Доводите, в подкрепа на горепосоченото, са:

Принос №2 е елемент по подразбиране към принос №1.

Принос №3 е част от методологията на изследването, не е отделен научен принос и отново се вписва в принос №1.

Принос №4 обявява дейност, работата по която не е финализирана и към момента няма продукт от нея, който да бъде оценен и съответно зачетен за принос на настоящата дисертационна разработка.

Принос №5 не може да се приеме изцяло, поради дискредитираният литературен обзор, състоящ се от недействително или некоректно цитирани литературни източници, а останалите, в по-голямата си част, са излезли от печат преди последните пет-десет години при положение, че областта е активно разработвана на световната научна сцена.

5. Преценка на публикациите

Публикациите по темата на дисертацията са пет на брой: две от тях са излезли от печат през 2024 г., други две – през 2025 г. И четирите статии са публикувани в едно и също е-списание: Дзяло (е-списание в областта на хуманитаристиката X-XXI век). Петата статия е под печат. Посоченият брой публикационна дейност покрива изискванията за образователната и научна степен „доктор“.

В някои от публикациите, основно в тази, описана под номер три, а именно: „Теренно изследване на българския жестов език: етапи и резултати. – В: Дзяло (е-списание в областта на хуманитаристиката X-XXI век), 2025, бр. 32, год. XIII, (в съавторство със Светла Ибришимова)“, се отчитат особености, които подлежат на коментар, както следва:

В частта „5.1. Впечатления от видеоматериала“, авторите отчитат факти без да представят причината за тях: *„Някои глухи разказват с много бързи жестове и динамична мимика, докато други комбинират няколко жестови и мимически елемента едновременно, като поддържат една и съща мимическа конфигурация в рамките на 2–3 последователни думи.*“ (стр. 10). Следва да се отчете факта, че в повечето случаи посочените особености се обосноват с темперамента на индивида, емоционалното му състояние към момента на езиковата продукция, неговите събеседници (събеседник) и с комуникативната ситуация, в която се намира по време на езиковата продукция.

Относно регистрираните елементи на пантомима: „*Често се включват пантомимични елементи*“ (пак там), тя има дискусионно място в процеса на комуникация чрез жестов език. В зависимост от редица фактори, пантомимата би могла да се тълкува както като елемент от жестовия език, така и като компонент от езика на тялото на жестуващия, като чиста форма (етюд) на пантомима, съпътстваща жестовото изказване, като комбинация от посочените или като друга ситуация.

Относно дактилната азбука в България: „*Един пример е жестовата азбука – в миналото тя се е изпълнявала с две ръце (двуръчна азбука), докато в съвременната употреба преобладава вариантът с една ръка (едноръчна азбука).*“ (пак там), следва да се отчете, че и двете дактилни азбуки са активни към днешна дата. По-възрастните глухи хора използват предимно двуръчния дактил, по-младите – едноръчния, но и двете са актуални и се използват в съвремието, като и двете възрастови групи хора взаимно се разбират и на двата дактила. Дори преводачите в национални медии понякога смесват дактилемите от двете азбуки по време на жестов превод в знак на уважение към двете възрастови групи зрители.

Регистрираната „*висока степен на лексикална и регионална вариативност*“ (пак там) е факт дори с повече на брой от посочените „*2-3 различни жеста или мимически реализации*“ за една и съща дума. Освен вариациите по географски признак (диалектни карти), е налице и паралелната употреба на повече от един жест за една словесна дума в

едно и също населено място, а още повече в различни населени места – жестови синоними.

6. Автореферат

Авторефератът, като цяло, отразява текста на дисертацията. Частта „Съдържание“ в автореферата е всъщност Съдържанието на дисертацията.

7. Препоръки, бележки и въпроси

- От формулировката на темата на дисертацията не става ясно, че тя е посветена на българския жестов език.
- В края на дисертацията липсва текст, който да декларира дали хипотезата е доказана, дали задачите са изпълнени, както и дали изследователската цел е постигната.
- Не съществува „Международен жестов език“ (стр. 257).
- В литературната справка липсва преглед на публикувани жестови речници на БЖЕ от първия такъв през 1961 г. до момента.

Въпроси:

1. В какъв аспект виждате най-големите предизвикателства пред БЖЕ по отношение на неговите синтактични и семантични особености?
2. На какъв признак е избран гр. Монтана за провеждане на изследването, едновременно с гр. Бургас?
3. Какво териториално многообразие в жестовете откривате в двете населени места, особено по отношение на глаголите?

ЗАКЛЮЧЕНИЕ:

Представеният анализ и изследване в дисертационния труд са задълбочени и добре аргументирани. Изследователската работа е осъществена в съгласие с етичните норми за такъв вид дейност. Проучена е научна литература по темата. Анализите са коректни, препоръките обосновани и произтичащи от резултатите от изследването. Мая Йосифова има задълбочени научни публикации по темата на дисертационния труд. Рецензираната дисертация има своето безспорно значение за статута на българския жестов език в съвременната наука и в образованието.

Гореизложеното ми дава основание да предложа на уважаемите членове на научното жури да подкрепят кандидатурата на Мая Филипова Йосифова за присъждане на образователната и научна степен „доктор" в професионално направление 2.1. Филология (Български език – Синтаксис).

18.05.2026 г.

Рецензент:
доц. д-р Светослава Съева